Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet. 1

SAMLAREN

TIDSKRIFT FÖR SVENSK
LITTERATURHISTORISK
FORSKNING

Ny följd. Årgång 3

1922

UPPSALA 1923

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

NÅGRA DIKTER AV J. G. OXENSTIERNA, PUBLICERADE AV LEOPOLD

AV

J. VIKTOR JOHANSSON

Då Leopold inträdde som medarbetare i tidningen Extra Posten, vilken boktryckare Holmberg började utgiva den 1 oktober 1792, torde han i första hand ha bestämts av ekonomiska synpunkter, även om tanken på en ställning liknande Kellgrens i Stockholms Posten icke varit alldeles utan lockelse för honom. Själv har han flera gånger betonat, att han skrev för brödfödan; bekant är hans yttrande i promemorian till Engeström 1810, att han nödgades "grunda sitt kök på sin penna". Tidningens ledare var han aldrig formellt, ehuru han givetvis var dess främsta kraft; många av hans mest kända alster ha första gången lästs i Holmbergs tidning. Leopold var liksom de övriga mera fasta medarbetarna, Barfod, Blom och Stenhammar, anställd genom kontrakt med skyldighet att leverera ett visst antal "blad" — två i månaden synes ha varit regel — mot ett visst årligt arvode.[1]

Leopolds brevväxling ådagalägger, att det icke alltid var så lätt för honom att fullgöra avtalets bestämmelser. När i slutet av 1794 kontraktet med Holmberg skulle förnyas för nästa år, skrev Blom, som under Leopolds Linköpingstid fungerade som hans chargé

[1] Jag hoppas att någon gång bli i tillfälle publicera resultatet av de forskningar rörande tidningen Extra Posten, särskilt Leopolds andel däri, med vilka jag i flera år varit sysselsatt.

d'affaires i Stockholm: "Han (Holmberg) hade tusende invändningar och den svåraste för mig att vederlägga var den, att han någon gång, emot förmodan, saknat Mscripter från MBror och derigenom råkat i ytterlig förlägenhet".[1] Två veckor senare kunde Blom meddela, att kontraktet var klart, och att han lyckats framprässa den höjning av honoraret, som varit den viktigaste förhandlingspunkten. Dock hade Holmberg velat ha någon garanti, varför han "obligerade" Blom "att skrifva på Contractet att: om Kongl. Sekret. Leopold skulle brista i contractet, åtar jag mig, att derför ansvara".[2] Det framgår av ett följande brev från Blom — några brev från Leopold till honom har jag ej lyckats anträffa — att Leopold varit föga nöjd med denna åtgärd.

Blom hade vid flera tillfällen räckt Leopold en hjälpande hand. De flesta av hans bidrag till Extra Posten före 1795, då han blev fast anställd i tidningen, torde få betraktas som väntjänster åt Leopold. Så t. ex. erbjöd han den 20 maj 1794 en handräckning: "Om MB finner hosföljande recitstycke passa på någon af MB:s dagar i posten, så anhåller jag, att få nedlägga det för MB. — Det skall vara en Öfversättning eller rättare Imitation af Voltaires *Gertrude.*" I ett senare brev (27 juni) heter det på tal om samma opus, som då nyligen publicerats i Extra Posten:[3] "Min belöning för slika struntstycken anhåller jag måtte bli den, att Min Bror täcks räkna dem på sina dar, om MB finner för godt, att ge dem detta värde".

Jag har med flit valt detta exempel bland många för att få tillfälle rätta en felaktig uppgift, som varit synlig på flera håll. Det framgår av åtskilliga brevuttalanden av Leopold, att han icke gillade denna översättning; måhända har den just därför icke medtagits i Bloms samlade skrifter. Icke dess mindre har emellertid

---

[1] Brev till Leopold i Brinkmanska arkivet å Trolle-Ljungby. Tack vare framlidne överstekammarjunkaren Herr Greve Hans Trolle-Wachtmeisters välvilliga tillmötesgående har jag varit i tillfälle att genomgå hela Leopolds å Trolle-Ljungby förvarade brevväxling.

[2] Blom till Leopold d. 29 dec. 1794.

[3] Helgonet, eller den Exemplariska Enkan (E. P. 1794: 140).

Beskow[1] tillskrivit Leopold densamma. Ehuru redan Ljunggren[2] observerat rätta förhållandet, har Beskows uppgift återupptagits av Hjertén[3] och efter honom av Warburg.[4]

Det har väl närmast varit denna ofta återkommande manuskriptnöd, som förmått Leopold att då och då begagna sig av de dikter, som Oxenstierna någon gång under år 1793 lånat honom. Hur det tillgått med detta "lån" är ej så lätt att säga. I slutet av nyssnämnda år krävde Oxenstierna igen "de verslapparne Kgl. Secreteraren tog hos mig", men Leopold ville ej gärna släppa ifrån sig "de poësier Ed. Exellence värdigats förtro mig". Beträffande publiceringen förefaller det emellertid, som om Leopold förberett Oxenstierna på att han, under betryggande former för anonymitetens bevarande, ämnade rikta tidningen med några av dikterna. Första gången, han omnämner saken, heter det nämligen (18 juni 1793): "Af samma orsak (sjukdom) har ännu ingen ting synts i Extra Posten af allt det gull jag hämtat ur Eders Exellences grufvor. Eders Exellences odödliga verser ligga hemma hos mig väl inneslutna i mina pulpet-lådor, och jag rasar öfver, at i detta mitt ängsliga tillstånd icke ens hafva dem till genomläsning."[5]

Det dröjde emellertid icke så länge, innan Leopold började utmynta guldet. Den 27 juni skriver han: "Odet öfver Tilas öfverskickar jag i dag till Holmberg, sedan jag genom en rätt säker vän, och med alla försigtighetsmått ändteligen lyckats at få till mig den plundring jag gjordt af Eders Exellences Portfeuille, utan at den derföre blifvit af någon sedd, eller förtrodd i någons händer, som skulle kunnat gissa till författaren. Jag har någon förhoppning at, genom detta sköna stycke, försona Almenheten med Extra Posten..." Några dagar senare (9 juli) fingo Extra Postens läsare ett nummer, som endast innehöll *Ode öfwer Baron Samuel Olof Tilas Död.* Till

---

[1] *Sv. Akad:s handlingar fr. 1796*, d. 35, s. 317.

[2] *Sv. vitterhetens häfder*, 2, s. 419 noten.

[3] *Fabel och anekdot*, s. 212.

[4] *Anna Maria Lenngren*, 2 uppl., s. 112; kommentaren till Sv. vitterhetssamfundets upplaga av fru Lenngrens skrifter, s. 212.

[5] Leopolds brev citeras här efter Fredlunds upplaga i *Sv. författare, utg. av Sv. vitterhetssamfundet.*

denna dikt, som man alltså tack vare Leopolds nyss citerade brevuttalande kan tillskriva Oxenstierna, skall jag strax återkomma.

Redan närmast föregående vecka (4 juli) hade Extra Posten innehållit ett annat alster av Oxenstierna: *Verbal öfwersättning af 16:de Oden af Horatii Lib. II. I samma Versslag.* Leopold har icke i sina brev till Oxenstierna omnämnt detta lån, men det är så mycket lättare att konstatera, som dikten ingår i Oxenstiernas Arbeten (I, s. 183).

Efter ungefär två månader (6 sept.) kom nästa nummer: *Sång, wid en Mormors Död.* Den förekommer ej i Oxenstiernas Arbeten men har tjugo år tidigare varit tryckt i Göteborgstidningen Hwad Nytt? Hwad Nytt? (1773: n:r 159 o. 160, 161) med titeln "Öfwer min Mormors Död". En not upplyser: "Denna sinn- och känslorika grafskrift är författad, som jag hört, af Kammar-Herren, Herr Gref Oxenstierna". Det kan icke råda något tvivel om att trycket i Extra Posten — för övrigt så gott som identiskt med texten i Hwad Nytt? — gjorts från det ur Oxenstiernas portfölj "lånade" manuskriptet. Den introducerande noten bär i likhet med Tilasdiktens (jfr nedan!) tydliga spår av att stamma från Leopold: "Få Grafskrifter förtjäna at läsas. Det synes som de i almänhet hörde til den delen af likpragten som bör begrafwas och multna med den döda. Det sköna Skaldestycke som här meddelas, hwari den ädlaste känsla talar behagens renaste tungomål, är dock et ibland de få som hos oss göra undantag från den almänna erfarenheten." Oxenstiernas mormor dog i januari 1772;[1] dikten tillhör alltså den ringa del av Oxenstiernas produktion under Wientiden, som blev något så när snart publicerad.

Oxenstierna synes så småningom ha blivit orolig över att en del av hans dikter befann sig i Leopolds händer. Den 27 dec. 1793 ber han enträget att få tillbaka "de verslapparne Kgl. Secreteraren tog hos mig. De skola vara i min Portefeuille, som jag har den barnsligheten att ej vilja skingra. Där voro äfven en hop

[1] G. F. Gyllenborg, *Mitt lefverne,* Sthm 1885, s. 113.

hasslerier, som jag ej ville hafva ut."[1] Leopold tillbakavisade i sitt svarsbrev (2 jan. 1794) på det bestämdaste misstanken, att han skulle kunna "missvårda" de poetiska dyrbarheter, som blivit honom anförtrodda. Emellertid dröjde han med att återställa lånet, och vid årets slut gjorde han ett nytt tillgrepp. Den 10 november meddelar han, att han tillåtit sig "at plundra E. Exellences rika förråd af gracer på ännu ett stycke för Extra Posten. Måtte E. Exellence ej anse det med missnöje. Holmberg plågar mig, och vill gerna, nu emot slutet af året, gifva sitt nersunkna blad åter en liten upphöjning. Jag har valt dertill ett utdrag af det charmanta Skaldebrefvet till Hr. T. som E. Exellence värdigats anförtro mig." Oxenstierna hade ingen tid att protestera, ty redan två dagar senare (12 nov.) fylldes ett nummer av tidningen med *Utdrag af et Skaldebref*, vilket trots alla senare gjorda ändringar igenkännes som Oxenstiernas skaldebrev "Till Löjtnanten Carl Gustaf Toll, under dess vistande i Wien, från Burkersdorff i Österrike d. 21 Maj 1772".[2]

Trycket i Extra Posten ger en vida ursprungligare och frispråkigare form, än den Oxenstierna auktoriserat. Han blev också "au désespoir" över Leopolds edition, i synnerhet som morbrodern, G. F. Gyllenborg, gick omkring och utpekade författaren. "För all ting", skrev Oxenstierna till Leopold,[3] "förstör eller återsänd mig eller göm, såsom för 23 år sedan skrifvit, ock aldrig ämnat åt allmänheten, tills vi råkas, Originalet, som skulle vara fasligt dumt om det syntes. Äfven suplicerar jag att ej mer måtte tryckas af mig." Han ber ännu ivrigare än för ett år sedan att få igen sina dikter, som han behöver för den upplaga av sina skrifter, han nu är sysselsatt med att redigera. Oxenstierna måste emellertid påminna ännu en gång (4 febr. 1795), innan Leopold till sist (12 febr.)[4] lovade återställa rovet.

---

[1] *Handlingar ur v. Brinkman'ska archivet på Trolle-Ljungby,* utg. af G. Andersson, D. 2, s. 442.

[2] *Arbeten,* 2, s. 207.

[3] 25 nov. 1794 (*Handl. ur Brinkm. arch.*, 2, s. 449).

[4] Av detta brev framgår, att Leopold innehaft dessa Oxenstiernas »smerre stycken» i »snart tu år».

Det är icke uteslutet, att Leopold under de två år han haft Oxenstiernas manuskript om hand, brandskattat dem ännu mera, än det lyckats mig påvisa.

* * *

Utav de fyra dikter av Oxenstierna, som Leopold publicerat i Extra Posten, är det alltså två, som med säkerhet tillhöra Wientiden, sången vid mormoderns död och skaldebrevet till Toll, båda från 1772. Av dessa är givetvis det sistnämnda av störst intresse. Sverker Ek har i sin studie över Kellgrens Åbodiktning[1] framhållit den utpräglade skillnad, som de gustavianska skalderna gjorde mellan "högre" och "lägre" stil.[2] I en undersökning av den "lägre" stilens utveckling skulle skaldebrevet till Toll ha sin givna plats. Jag skall emellertid ej upptaga denna fråga utan endast i korthet redogöra för skillnaden mellan det manuskript, som Leopold haft i sina händer, och den slutliga form, Oxenstierna givit dikten. I det nyss citerade brevet (10 nov. 1794) säger Leopold om sina redaktionsprinciper: "Eders Exellence lärer redan genom trycket hafva funnit eller snart finna, huru vida jag lyckats at i den förkortning jag deraf gjordt, förena med hvarannan, helgden af en Mästares arbete, bibehållandet af de skönaste ställen, utelämnandet af det som ej borde tryckas, och sammanhanget emellan dess strödda återstående delar." En jämförelse visar, att uteslutningen i första hand drabbat de partier, som beröra rent personliga förhållanden, såsom inledningen med dess klagomål över det förnäma namnets tyngd (Arbeten, 2, s. 207—209, r. 17); här har säkerligen hänsynen till författarens anonymitet varit avgörande. Vidare saknas i Extra Posten det parti, som tecknar den slutande frihetstidens korrumperade förhållanden (Arbeten, 2, s. 211—214, r. 4); man kan ta för givet, att det av Leopold begagnade manuskriptet här målat i vida bjärtare färger, än den auktoriserade formen gör.

---

[1] *Skrifter utg. av Sv. litteratursällskapet i Finland. Förhandlingar och uppsatser*, 28 (1914), s. 117.

[2] Ek, a. a., s. 141 ff.

Vill man se, hur Oxenstierna i trycket dämpat färgerna, kan man jämföra det parti, som skildrar reduktionens framfart med ättens förmögenhet (Arbeten, 2, s. 216, r. 15 ff.) med motsvarande i Extra Posten:

Wår rikdom fordom afund drog,
Men när Carl Gustaf plötsligt dog,
Hans snåla Son, Gud fröjde själen,
I nåder hela tutten tog.
Ej illskan bör mig öfwerraska,
Men han war altför led och hård:
På Riddarholmens Kyrkogård,
Hwar gång jag går förbi hans wård,
Jag knyter näfwen åt hans aska.

Den ursprungliga formens uppsluppna ton kan lämpligen illustreras av följande partier — det första är början i Extra Posten — vilka helt saknas i det slutliga trycket:

Gud wet af hwad förförisk låga
Min Hedersfar sig wille plåga
At i en Herr-Son bilda sig,
Och störa ron af sina nätter.
Alt annat hade warit bätter,
Än det, at han har tilredt mig.
— — — — — — — — — —
Wår Slägt tör än mer prydnad få,
Man kan alt hugnligt förespå;
Min Mor är frisk, min Far är trägen:
Et sådant werk kan wida gå;
Den femte war ju nyss på wägen;
Den sjette tör wäl förestå.

* * *

Ode öfwer Baron Samuel Olof Tilas Död skall jag däremot behandla något utförligare. Då Leopold den 9 juli 1793 publicerade dikten i Extra Posten, lät han den åtföljas av en not, som han utan tvivel själv skrivit: "Detta Poeme, författadt, (som man ser

af rubriken) för längre tid tilbaka, men likwäl tilförene aldrig tryckt, torde, utom des egna wärde, äfwen äga et, såsom offer åt minnet af en ypperlig Skald, hwilken, efter han redan är död, tyckes förtjäna, at man gör honom en liten heder, och äga någon rätt til sina Landsmäns upmärksamhet." Uppgiften, att dikten aldrig förut varit tryckt, är oriktig. Odet över Tilas offentliggjordes nämligen redan 1785 i Regnérs Svenske Parnassen i samband med ett urval av den döde skaldens dikter.

Dess tillkomsttid ligger säkerligen ännu längre tillbaka. Den nyss citerade noten i Extra Posten synes utan vidare förutsätta, att dikten skrivits strax efter Tilas' död.[1] I det långa brevet till Bergklint av den 26 dec. 1772—den 6 jan. 1773[2] meddelar emellertid Oxenstierna, att han ännu icke skrivit något över Tilas. "Jag blef", heter det, "för mycket betagen af nyheten om hans död, och en häftig sorg vet ej att rimma sina känslor. Man måste vara någorlunda återkommen i stillhet, och då först beskrifva hvad man rönt. Jag torde väl framdeles gjöra något försök."[3] Längre fram i brevet talar han om Bergklints epitafium över Tilas, om hans bebådade minnestal i Utile Dulci, vilket han önskar få sig tillsänt, samt om den upplaga av Tilas' skrifter, som hans forne lärare ämnade söka få till stånd. Den 28 januari sänder Oxenstierna Bergklint en "stenstyl" över Tilas, vilken han föreslår skall uppsättas i Utile Dulci.[4] Ännu på sommaren samma år torde Oxenstierna icke haft sitt ode färdigt. Det förekommer nämligen ej bland de oden, som omtalas i det av Lamm[5] citerade brevet; denna förteckning synes vara rätt fullständig, eftersom den t. o. m. upptager det påbörjade Ode öfver Hoppet. Hade odet över Tilas varit färdigt eller under arbete, kan man vara övertygad om att

---

[1] Tilas dog den 15 september 1772; jfr WIESELGREN, *Samuel Olof Tilas*, Samlaren, 1908, s. 17.

[2] Tryckt i *De la Gardieska archivet*, 11, s. 216 ff.

[3] A. a., s. 236.

[4] Brev bland Bergklints papper (L. U. B.).

[5] *J. G. Oxenstierna*, s. 194, 201 och 239. De i detta brev omnämnda odena äro: Den naturliga gudaläran, Ode öfver hoppet, Ode till Camilla, Gustaf Adolfs fall vid Lützen, »Adelsvärds Grafskrift» (= Vid Adils död).

det omnämnts här. Om det sålunda ännu icke var skrivet flera månader efter Tilas' död, är dess tillkomsttid omöjlig att bestämma utan direkta uppgifter därom.[1] Det synes mig emellertid ligga nära till hands att antaga, att diktens tillkomst på ett eller annat sätt står i samband med den nyss omtalade planerade upplagan av Tilas' skrifter. Måhända var den ämnad att ingå i denna upplaga som något slags företal, liksom Bergklints parentation står som efterskrift i det manuskript, han sammanställt.[2] Det urval av Tilas' skrifter, som Regnér 1785 meddelade i Svenske Parnassen, har Wieselgren,[3] säkert med all rätt, antagit vara hämtat ur detta manuskript. Det synes mig tyda på ett samband med detta, att Regnér i anslutning till sitt urval även publicerat Oxenstiernas ode.[4]

Denna uppfattning av odet över Tilas' död vinner stöd i dikten själv. Den har på det hela taget en mera officiell och opersonlig karaktär, än man med kännedom om arten av Tilas' och Oxenstiernas vänskapsförhållande vore böjd att vänta sig. Skalden Tilas spelar en mycket framträdande roll, och slutstroferna utgöra en direkt hänvisning till hans skrifter:

Nej, Du har icke dödt, nej, Du ej hel förswunnit.
Dit namn har ewigt hägn af dina Skrifter wunnit,
Dit minne wårdas der för tidens dunkelhet.
Din Sång, der konst, natur, med höghet war förenad
Af ägta smaken ledd, af sanna snillet renad,
Har ärfwat des behag och des odödlighet.

---

[1] Jag har för denna uppsats ej haft tillgång till Oxenstiernas i enskild ägo befintliga korrespondens.

[2] I Stockholms stads arkiv och bibliotek. Måhända har Oxenstierna haft detta till låns; i brev d. 12 okt. 1780 frågar han, om Bergklint har »Sal. Tilas skrifter».

[3] A. a., s. 21.

[4] *Sv. Parnassen*, 1785, s. 349. Dikten är emellertid bebådad redan i årgångens första häfte (s. 17 noten): »Men hvad mera till Friherre *Tilas* loford hörer, och huru han, jämte det lyckligaste snille, ägde det bästa, det ädlaste hjerta, det bör man låta Vänskapen förklara, som burit honom sit offer i den känslofulla Ode öfver hans Död, som skal åtfölja slutet af denne Artikel». Trycket i Sv. Parnassen, som med undantag för ett fåtal enstaka uttryck är identiskt med Extra Postens version, har omnämnts av WIESELGREN, a. a., s. 19.

Der röjs en bild af Dig, som afund ej kan swärta,
Der ser man hwad Du war, en målning af ditt hjerta,
Der lifwar oss din eld, sen Du ej lyser mer.
Så när för dagens glob en sky sitt töcken spänner,
Fast under molnet skymd, man än des intryck känner
Och solens wärma njuts, fast man ej solen ser.[1]

Odet över Tilas är en klagosång över en förlorad vän av samma art som Wellanders elegi över Wertmüller (1770). Måhända med denna på sin tid så beundrade dikt som närmaste mönster hade Oxenstierna redan nyssnämnda år gjort ett försök i genren, Vid Adils död.[2] Det är dock en avgörande skillnad mellan Wellanders och Oxenstiernas sorgesånger. Vid Adils död präglas, trots en del schablonmässigt lånegods, av en lyrisk subjektivism, som saknas i Wellanders elegi, den har en helt annan stämningshalt.

Odet över Tilas har en vida fastare struktur och lugnare hållning än Adils-dikten. Skalden har avstått från de traditionella tvekande anklagelserna mot Försynen, vilka lika ofrånkomligt brukade åtföljas av uttryck av häpnad över anklagarens djärvhet. Måhända ansåg han sig ha tillräckligt ventilerat sina tankar i hithörande stycken i de tre odena Den naturliga gudaläran, Ode över hoppet och Ode över ödet; han hade ju i dem haft tillfälle intaga

---

[1] Måhända kan man i dessa båda strofer liksom i nedanstående rader (str. 2.)

Tilas! Du lefwer re'n i dina dygders minne,
I dina snille-prof, i dina wänners sinne,
Ditt namn mot glömskans wåld kan sjelft försvara sig,

spåra inflytande från ingressen till Bergklints parentation:

Du skall ej hel förgås, så långt det står til mig:
Du sjelf det lämnat quar som öfverlefver Dig,
Tilas! vår sörgda Bror! och värd at åter sörjas!
Ditt arbet vändt igen, nu skall dess minne börjas:
Det äger i sig sjelft mot glömskan sitt försvar;
At läsa hvad Du gjort är känna hvad Du var.
Hvad tiden Dig förment i lifslängd för bedrifter
Det öpnar han i rymd för Dina Skaldeskrifter.
— — — — — — — — — — — — — — — — —

[2] *Dagboks-anteckningar*, utg. gen. G. Stjernström, s. 103; *Vitterhets-nöjen*, 3, s. 81; jfr Lamm, *Oxenstierna*, s. 175 f.

t. o. m. diametralt motsatta ståndpunkter.[1] I sången över Tilas har han hållit sig till diktens föremål och sin vänskap med honom. Han hade i det ovan citerade brevet till Bergklint uttryckt sitt beklagande över att ej kunna "parenthera öfver Tilas" i Utile Dulci. "(Jag) hade vist förbehållit mig allena den hedren att afmåla min väns många stora och goda egenskaper tillika med min afsaknad och min sorg."[2] Det har han i stället gjort i detta ode. I nedanstående strofer ligger karakteristiken: en man, som under sitt korta liv njutit föga lycka, men som i dikten sökt tröst i motgången:

Kan hända på ditt stoft mitt öga mindre flutit,
Om i ditt korta lif Du lifwets nöjen njutit,
Om jag Dig lycklig sett, den stund jag såg Dig til.
I dag jag wid hans död snart lika ömt beklagar
Hans ålders tida slut, hans ålders mulna dagar
Och wet ej hwad bland dem jag mäst begråta will.

Wett, tycken, seder, smak, hans wäsen fåfängt kröna,
Man talte om hans dygd, men ej at henne löna,
Hans snille, afunds mål, blef ansedt och förtyckt.
Den ömhet, han bewist, men aldrig fann hos andra,
Förentes, i en själ för stor at ödet klandra,
Med mera sjelfbestånd ju mer hon blef förtryckt.

Hos Er, I Minnets Mör, har han sin tilflygt njutit,
När lyckan ur sit hägn hans warelse förskutit;
Hos Er hans hjerta frid, hans snille föda tog.
Til Er han bar sin sorg och sjöng, at henne glömma,
Än i det glada quick, än liflig i det ömma,
Han Harpan lika lätt, som Lutans strängar slog.

Et blidkat ödes dag knapt åt hans syn beskärdes.
Hur länge lampan brann, då ej des låga närdes,
När ändtlig oljan gjöts, war weken re'n förtärd.
Bestämd at äga hopp, förtjäna, men ej winna,
Man endast i hans lif den skilnad skulle finna
At bli til lycka född, och födas lyckan wärd.

---

[1] Jfr Lamm, a. a., s. 222 ff.
[2] *De la Gardieska archivet*, 11, s. 238.

— — — — — — — — — — — — — — —

Berätten, at bland alt, hwad han har hårdt förfarit,
Har Himlens största skänk hans största plåga warit:
Et hjerta altid styrt af pligters helga lag,
Som wandt, för andras wäl, at egna hopp förtrycka
Af wördnad för sin dygd försköt en gunstig lycka
Och bar med ädelmod den widrigas behag.

Bilden i den näst sista av de här anförda stroferna frapperar genom sin realism. Lampan, som så länge fick brinna torr, att dess veke var förbränd, då den äntligen tillfördes olja, åskådliggör på ett förträffligt sätt Tilas' öde: en man, som skördades av döden, då han äntligen efter många motgångar och lång väntan nått en fast position i livet.

Jag kan således icke helt instämma i Wieselgrens omdöme, att dikten icke gör "något försök till en individuellt färgad karaktäristik".[1] Att den traditionella odestilen satt sin tvångströja på en av den litterära konventionen så starkt bunden skald som Oxenstierna, är självklart. En något fylligare karakteristik av Tilas ger en dagboksanteckning,[2] fastän ej heller den kan ställa mannen så synnerligen levande inför oss: "Jag älskar uti honom ett lynne lika mitt eget. Ett sinne, som ej känner annan fruktan än för brott, ett altid qvickt och ofta högt snille. En vänfast själ, som har rönt kärlek ock i hvars vård man vågar förtro sin hemlighet, ett ömt hjärta, som lätt intages ock kan bedraga sig själf, men ej sin vän, en slags misantropie, som födes af olyckan, som ej lär oss att hata våra likar, men att göra dem godt utan hopp om belöning, ock änteligen en slags oro som man kallar Mjeltsjuka, men som i sina stunder gifver ensliga nöjen, hvilka kanske likna de största af dem som finnas bland ett gladt sällskap."

Oxenstiernas förmåga att nyansera uttrycken för sina känslor var över huvud taget mycket begränsad. Belysande i detta avseende är överensstämmelsen mellan en strof i dikten över Tilas och de tankar, han nedskrivit i sin dagbok två dagar efter det han erhållit

[1] A. a., s. 19.
[2] *Dagboks-anteckningar*, s. 191.

underrättelsen om Adelsvärds död. Det heter i dagboken för den 9 sept. 1770:[1] "Dyrbara vän, jag gaf dig fordom min kärlek; han följer dig i din förvandling, nu kan jag ej ge dig annat än mina tårar: de skola rinna för dig; hvem var mera värdig än du till ett sådant offer. Du hade utgjutit dem lika ömma på min aska, om ödet kallat mig förut. Det har kunnat slita dig ur min åsyn, men ditt minne och min sorg tillhöra mig ännu, ock de skola räcka så länge som min varelse." Jämför härmed följande strof i dikten över Tilas:

Här skal jag medlertid de offer honom gifwa,
Dem wänskaps öma bud mig ewigt föreskrifwa:
Et minne och en sorg, som ej med åren fly.
Tilas! här skal din graf ta mot i mina tårar
Den saknads wittnesbörd, som detta sinne sårar,
Som alla dar är känd och alla dagar ny.

Oxenstiernas ode över Tilas' död har sålunda ej den förromantiska karaktär som Ode till Camilla,[2] ehuru givetvis ämnet kunnat ge anledning till försök i den riktningen. Ej heller gör den det intryck av personlig gripenhet som dikten vid Adils död. Detta kan förklaras av att den ej är skriven, förrän sorgen över vännens förlust hunnit något dämpas. Och måhända har skalden, såsom ovan framhållits, rent av eftersträvat en mera objektiv hållning. Så tillvida betecknar den något nytt utöver Wellanders elegi och Adils-dikten, att den ej överflödar av allehanda reflexioner över ödets grymhet och försynens underliga rådslut. Oxenstierna har dock gjort försök till individuell karakteristik, som visserligen motverkas av den konventionella fraseologien. Och enligt min mening går det även en elegisk underton genom Oxenstiernas tunga alexandrinstrofer.

Hur klassicistiskt bunden dikten emellertid är, får man ett starkt intryck av, om man jämför den med den berömda vänelegi, *Carl Sehmann,* som Johan Stenhammar publicerade i följande år-

[1] *Dagboks-anteckningar*, s. 102.

[2] Tryckt i *Sommarpromenaden,* 1797, men tillkommen i början av 1770-talet; jfr LAMM, a. a., s. 239 ff.

gång av Extra Posten (5 nov. 1794). Visserligen har dess karakteristik av den döde vännen en hel del stereotypa drag, som t. ex.:

— — — — — — — — — — — —
Utan twång af någon fördoms lagar,
Dygdens, fridens, Mänsklighetens blott
Lydde Du, i Dina unga dagar
War Du gammal i at göra godt.
Gladdes mildt åt hwarje likes wärde,
Åt dess swaghet, dess förnedring gret;
Och för Dig, dess sällhet blott begärde,
Ej dess tacksamhet.

— — — — — — — — — — — —
Snille, Wett, Talanger, tidigt mogna,
Drogo billigt mängdens blick til sig;
Men Ditt hjerta lärde den förtrogna,
At i skuggan högre älska Dig.
— — — — — — — — — — — —

Dessa gamla klichéer spela emellertid en underordnad roll. Som helhet betecknar denna märkliga dikt[1] något alldeles nytt: hela den förromantiska känslo- och stämningsvärlden har med moderna uttrycksmedel här flyttat in i vänelegien. Inledningsstrofen med dess Ossianska månskenslandskap i Youngsk nattstämning anslår grundtonen:

Nattens skuggor re'n naturen hölja
I dess dystra sorgemantel klädd;
Älfwens grumlade och swällda bölja
Hwälfwes sorgligt mot dess brutna brädd.
Rysligt aspen der i lunden sänker
Suckande sin stolta hjässa ner:
Lönnen, bleknad, ingen skugga skänker,
Blomman, wisnad, ingen wällukt mer:
Månan, skimrande ur nattens dimma,

[1] Dess betydelse för Franzéns sång över Creutz har Ek utrett (*Franzéns Åbodiktning*, s. 219); som bekant har den även spelat en mycket betydande roll för Tegnérs ungdomsdiktning.

Dröjer hemskt på grifterna ännu —
Dystra tystnad! sorgsna aftontimma!
Hwad bebådar du?[1]

Teckningen av vänskapsförhållandet har en vida radikalare sujektivism, än de här omnämnda äldre försöken i genren. Konkreta drag ur vännernas samliv framställas i romantisk stämningsdager:

Nattens Drottning log, på Azurn buren,
Då Hon oss wid midnattstimman fann
Njuta än den hwilande Naturen,
Njuta än hwarann.

Dikten bär också vittnesbörd om att dessa båda vänner närts av en helt annan andlig kost, än som stod Oxenstierna och hans vänner till buds. De ha kunnat le åt "Gracerna i Wielands spår", blanda sina tårar med Sterne's och Höltys, falla i hänryckning vid Glucks musik.

Dock är jag böjd att tro, att Oxenstiernas ode över Tilas' död icke varit alldeles utan betydelse för Stenhammars elegi. Åtminstone på en punkt tror jag mig kunna konstatera ett direkt samband. Oxenstierna klagar över att han ej fick vara med vid dödsbädden; måhända har längtan efter den frånvarande vännen ökat den döendes kval:

Om dock jag ägt den tröst, när jag Dig skulle mista,
At kunna nalkas Dig, för Dig i klagan brista,
Ta mot din sista suck, med tårar skölja Dig.
Nej äfwen denna tröst war för din wän betagen,
Och när Din brutna blick såg sista gången dagen,
Du än en saknad rönt, och fåfängt letat mig.

---

[1] Uppslaget till detta praktstycke har Stenhammar med säkerhet fått från inledningsorden till Kellgrens Ode vid Lovisa Ulrikas död (Knös' *Samling,* 1789, s. 31):

Målnets flor de rymder höljer,
Där man ljuset flöda såg;
Med en trög och grumlad våg
Mälarn Stockholms murar sköljer.

Då Tilas dog helt hastigt i Konstantinopel, medan Oxenstierna var i Wien, är framhävandet av omöjligheten för dem att träffas till ett sista avsked helt naturligt. Fullt lika berättigat är det icke för Stenhammar att klaga på liknande sätt:[1]

— — — — — — — — — — — — —
Bäddad stod Din graf wid Mälarns stränder,
Och jag gret ej der — Din Wän ej fick
Trycka än en gång sin Sehmanns händer,
Möta än en gång sin Sehmanns blick;
Icke skänka tårar åt Din smärta;
Dina suckar, Din wälsignelse,
Icke emottaga — ack Ditt hjerta
Glömde mig kanske!

— — — — — — — — — — — — —
Nej, jag war ej glömd — Du än kanhända
Wille, sträckande mot mig Din famn,
I Din suck en förbön för mig sända,
Nämna döende, ännu mit namn.
Ja, förlåt mig, om Din sista timma
Bilden af Din Wän, til dödens port
Följt Dig gråtande, och grafwens dimma
Mera ryslig gjort.

Hur lätt dylikt blir typbildande visar Tegnérs Elegi vid en brors död, där det i nära anslutning till Carl Sehmann heter:

Och jag gret ej vid din dödsbädd — tog
Ej emot den sista suck du drog,
Din välsignelse och dina böner.

[1] Carl Sehmann dog enligt Stenhammars uppgift i Stockholm.